

Ս Ի Օ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԸԶԳԵՅԻՆ, ԲԸՆԸՍԻՐԸԿԸՆ, ԳՐԸԳԻՏԸԿԸՆ

ԵՒ ՔԸԴԸՔԸԿԸՆ

Ը Ռ Ը Զ Ի Ն Տ Ը Ր Ի

ՅԵՐՈՒՍԸԴԷՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1866

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ ԹԻՒ 8.

ՀՐԶԱՆ ՄԻԱՄԵԱՅ

1 ՕԳՈՍՏՈՍ 1866

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՀԱՆԴԷՍ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱՆՈՒԱՆ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ Տ. Տ. ԵՍԱՅԵԱՅ Գ.

ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻՔԻՆ ԵՐՈՒՍԱԶԵՄԻ

ՅՈՒՆԻՍ 7 ին երկրորդ տարեդարձը կատարեց Ս. Աթոռս տօնախմբութեան Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հօր՝ յաւուր յիշատակի Լսայեայ մարգարէին։ Առաւօտուն հանդիսաւոր պատարագ մատուցելու ընկերութեամբ Սրբապատիւ Գրիգոր Սրբազան Արքեպիսկոպոսը։ Օգնի արձակման ժամուն եկեղեցական խումբը Ամենապատիւ Սրբազան Հօր ընկերանալով մինչեւ ի վեհարանը, և սովորական արարողութենէն և շնորհաւորութենէն ետքը, երկու աշակերտ մին նախկին դպրոցին և միւսը Դառանգաւորաց ուս-

սումնարանին դասէն մէկ մէկ ճառ կարդացին, զորոնք քիչ մի ետքը մէջ պիտի բերեմք։ Ճառերը լրանալէն յետոյ Սրբազան Պատրիարքը ազդու խօսքերով ատենաբանութիւն մի ըրաւ քառորդի մի չափ, որոյ թէ եւ ոչ զօրութիւնը, գոնէ անոր իմաստը հոս բացատրեմք համառօտ։

«Սարգս իւր փառասիրութեան ախտէն մղեալ՝ երբ պարծենալու ըլլայ, նախ իւր ծնած քաղաքը մէջ կը բերէ, անոր հնութիւնը, մեծութիւնը, աթոռանիստ կամ թաքաւորանիստ ըլլալը կ'ուզէ իրեն անձին

փառք և պարծանք համարել: Եթէ սոյն պարծանքս իրօք մարդոյս անձնական արժանաւորութեանը կը նը պատէ, իրաւամբք պիտի կարենամք մեք եւս պարծիլ Երուսաղէմաւ, որ ուրիշ շատ հոյակապ և զարմանակերտ մայրաքաղաքաց վերայ ունի իւրեան յատկացեալ անուններ, այն է սուրբ եւ աստուածային կոչումները՝ որով աշխարհիս մէջ եղական և աստուածեղէն կրկին օրինաց խանձարուր կը համարի: Սեք որ սոյն Քրիստոսական քաղաքի բնակիչ կը կոչվմք, յորում ծնաքս ըստ հոգւոյ և ըստ օմման սուրբ Հոգւոյն, կրնամք արդեօք և իրաւունք ունիմք պարծենալու: Այո, պարծանք կը համարի մեզ սուրբ քաղաքս, եթէ մեր կոչմանը հաւատարիմ մնամք, և տէրունական սուրբ Խաչը, զոր Առաքեալը միակ պարծանք կը համարէր իւր անձին, մեր ուսը բառնալով՝ ճշմարտութեան շաղկին վերայ քալելու ըլլամք, և Զանամք Հոյաստանեաց սուր եկեղեցւոյս և բովանդակ ազգիս և Ս. Եթովոյս պայծառութեանը համար անխնայ վաստակել: Եւ ինչով կ'ըլլայ պայծառութիւնը, արդեօք լուսաւոր կանթեղներով, ոսկեթել պատմութեաններով, և զարդարուն կարասիներով, բազմախորտիկ սեղաններով, քաւ լիցի. գիտեմ որ դուք ալ ինձի հետ մէկտեղ և ոչ մէկը իրբեւսահման պայծառութեան կ'ընդունիք: Եւ քիչ մի յետոյ պիտի ըսեմ իմ կարծիքս, հիմակ ուրիշ մէկ տեւութեան կ'ուզեմ դարձնել ձեր ուշը: Երուսաղէմ ի բնէ անտի ինչպէս նոր՝ նոյնպէս և հին օրինաց ժամանակ լուսաւորութեան վառարան եղած էր. Սիօն օրինատու էր և Երուսաղէմ աւանդարան աստուածեղէն բանից և վարդապետութեան: Նոյն

պէս և Քրիստոս տէրն մեր հոս հաստատեց իւր աստուածախօսութեան լսարանը. հոս դաստիարակեց կրթեց զիւր աշակերտները, և առաքեց զանոնք ի սփիւռս տիեզերաց. ասկէ ծաւալեց ճշմարիտ լոյսը, որով ձկնորսաց ու ռամիկ ժողովրդոց միտքը լուսաւորեցաւ, սրանքինն բարոյապէս կրթեցաւ, վարքերինն ու բարբերինն նոր ու Լուստարանին կաղապարովն կերպաւորեցաւ: Արդ՝ մեր ազգը ունի արդեօք իրաւունք պահանջել մեզմէ սոյն ճշմարիտ լուսաւորութե գոնէ մէկ կայծը ընդունելու: Այո, կարի իրաւապէս. և այս կայծը ինչով կրնամք հաղորդել անոնց, ուսման միջոցաւ, այն է հաստատուն և բարեկարգ դպրոցներով: Հաւաստի կ'ընենք բացատրեցաւ իմ կարծիքս ալ ի մասին պայծառութեան:

«Եւ ճշմարիտ պայծառութիւնը, որով միայն կրնայ պարծիլ Ս. Եթովոս երեք բանի վերայ կայացուցած եմ, նախ՝ յառանգաւորաց դպրոցի, երկրորդ՝ Թանգարանի, երրորդ՝ Տպարանի. Դպրոցը արդիւնքներ պատրաստելով՝ կու տայ յաւանդ Թանգարանին, և Թանգարանը ի ժամանակի իւրում զանոնք կը յանձնէ Տպարանին, և Տպարանը ի լոյս ընծայելով կը մատակարարէ այն արդիւնքները ի վայելումն ազգին և ի պատիւ սուրբ Եթովոյ: Այս երեք հաստատութիւնները դահակալութեանս օրէն ի վեր, և կը համարձակիմ ըսել՝ արեւղայութեանս ժամանակէն ի վեր իմ մտաց դիւսաւոր առարկայ եղած են, և բոլոր Զանքս գրեթէ ասոնց վերայ ամփոփուած է: Փրկիչն մեր Յիսուս Քրիստոս, որոյ յանձնած եմ զիս և բոլոր ձեռնարկութիւններս, ինքը պիտի աջողէ և պսակէ զանոնք. աստուածային օգնութեանը վերայ դրած

ակնկալութեանս պտուղը սկսած եմ
արդէն ընդունել. յառանգաւորաց
դպրոցիս աջողութիւնը Մտուածոյ ու
զորմութեամբը ապահովուած է, ազ
գային մեծանուն բարերար մի իբրեւ
Սեկենաս (1) հանդիսացեալ իւր աջը
կու տայ ինձ և իմ քայլերս կը զօրա
ցընէ, ուրիշ բարերարներ եւս իւր
հետը ձգելով իւր բարի օրինակով:

« Ինչպէս ասկէ առաջ մեր նախ
կին դպրոցը, նոյնպէս և հիմայ յառ
անգաւորաց դպրոցս յառաջանալու
վերայ է. ես ինձ փառք և պատիւ և
պարծանք կը համարիմ անոնց արդ
իւնքները: Աշակերտի մի իւր ուսման
ընթացից մէջ թափած մէկ կաթիլ
քրտիկքը ինձ համար երկնային ցօղ
է՝ ազխոութենէ երաշտացեալ երկ
րի վերայ իջած: Սուրբ Աթուոյս
սանուց ամեն առթիւ խօսեցած ճա
ռերը և անոնց պարունակութիւնը՝
որ անշուշտ իրենց ներքին զգացմանց
վկայութիւնն է, իմ սիրտս յուսով
կը լեցընեն՝ թէ իմ Սիաբանութեանս
ջանքերն ու աշխատութիւնները աջ
ողութեամբ պիտի պսակին և իրենց
նպատակին հասնին: Անազան ա
ռիթմներու մէջ խօսեցած եմ, թէ
յառաջ քայլեմք. ետ մնացողին բա
ժինն է տգիտութիւնն ու նախատինք,
Լս պիտի քշեմ վարեմ յառաջագի
մութեան կառքս դէպ ի լուսաւո
րութեան ասպարէզը. չպիտի նայիմ
ճանապարհին դժուարութիւնները,
իմ աչքիս տմեն սար ու ձոր լայնար
ձակ դաշտ են. թէ պէտեւ անոնց մէ
ջէն՝ զորոնք իմ հետս բռնի կը քաշեմ
կը տանիմ, կառքին սաստիկ ցնցու
մէն գահավէժ ինկնելու ըլլան եւ
կամ զիրենք կամու ետ թողուն, ես
գարձեալ պիտի քշեմ մինչեւ որ հաս

նիմ այն նպատակին՝ ուր տեղ քա
ղաքականացեալ ազգերը հասած են,
ուր տեղ որ Քրիստոսական կրօնքն ու
ճշմարիտ լուսաւորութիւնը կը յաղ
թանակեն: Այս է, ինչպէս կը յու
սամ, իմ օրհնեալ Ազգիս փափաքն
ալ, և յոյս ունիմ գարձեալ որ չպի
տի զլանայ հայթայթել ամեն միջոց
և օգնութիւն, որպէս զի Սիաբա
նութիւնս՝ որ արդէն տրամադրուած
է նկարագրած ճամբուս մէջ մտնե
լու, անխափան յառաջագիմէ ի նմին՝
ի պարծանս Ս. Աթուոյս և յուրա
խօթի սրտի բարեւէր Ազգայնոցս:

Սոյն հոգեւոր հանդէսէս ետքը,
թէ առաւօտուն եւ թէ երեկոյին
մարմնաւոր սեղաններ եւս պատրաս
տուեցան քան զսովորականէն աւելի
ճոխութեամբ: Երեկոյեան սեղանին
հրաւիրուած էին նաեւ քաղաքացի
հայ ժողովրդոց գլխաւորները, քանի
մի ուխտաւորք և ինքնէն միջի քանի
մի ազգայինք: Սեղանատուը ըստ
բաւականին զարգարուած էր կան
թեղօք եւայլն, կերակուրները թէ եւ
չափաւոր՝ բայց ընտիր. ամեն ինչ
կրօնական պարկեշտութեամբ և հո
գեւոր ուրախութեամբ խառնած.
Իսկապէս որ կը մտառուակէր մերթ
ընդ մերթ, ամենուն սրտին մէջ տա
րօրինակ ցնծութիւն մի կ'ազգէր, և
իւրաքանչիւր բազմականք և սեղա
նակիցք Ազգին պայծառութեանը և
կենդանութեանը համար բաց ի հրա
պարակաւ ըրած օրհնութիւններէն,
ընէկայն իրենց սրտին մէջ և սկօրհ
նէին, որոյ շնորհաց պտուղն էր զօր
կը վայելէին: Սոյն հոգեխօսքն ու
րախութիւնները կը յիշեցընեն մեզ
այն խնջոյքը, զոր գեղարար հասարակ
ութիւնը տուաւ Վիւտ կաթողի
կոսին: Սոյն գիւղին մէջ էր առանձ

(1) Հոս կ'ակնարկէ զԵր. Պաշտօն Կորագեա
լիքայն:

նացած նաեւ Խորենեան ծերունին , որ խրախճանուածեան մէջ յանձանօթըս բազմած հոգեւորապէս կը զմայլէր , հրաւիրեցաւ ինքն ալ ի կարգի իւրում երգ մի խօսելի պատիւ Սրբազան Կաթողիկոսին . շատ ստիպումէն յետոյ սկսաւ երանելին երգել այն նշանաւոր երգը՝ որ կը սկսի . « Ո՛վ արքայակերպ տէր Քահանայապետ » : Սոյն գովասանական տաղը մատնեց զծերունին Սովսէս , զոր մինչեւ ցայն վայր վախճանեալ կը համարէին . եւ լաւ տեղէն Կաթողիկոսը , փարեցաւ անոր վիզը . լացին երկոքին եւս ուրախութեան կաթիլներ վաղընեւով իրարու սրբատիպ ու ալեզարդ կուրծքին վերայ :

Այս ուրախութենէն ընդհատ չէր նաեւ սրբագումար Սիաբանութեւ խրախճանութիւնը , ուր հոգեւոր ցնծութեան շարականներուն և երգերուն ձայնը սեղանատան քարուկիր գմբէթներուն և կամարներուն մէջ քաղցր արձագանքներով կը կրօննուէր : Հոն բաժակին անուշութիւնը շատերուն սրտին մէջ եղած զգացմունքները կը մատնէր , որոնք շարժեալ յառաջիկայ հոգեզմայլ տեսարանէն , տեղերնէն ելնելով՝ կ'առաջարկէին ի կենդանութիւն օրհնեալ Ազգին և ազգային գլխաւոր բարերարաց և իշխանաց և երեւելեաց գինի խմել : Նշնպէս և վասն կենաց Սրբազան Պատրիարքաց Երուսաղէմի և Կոստանդնուպօլսոյ , և վասն ընդհանուր միաբանութեան և հրաւիրելոց բաժակ առաջարկուեցաւ : Ամենապատիւ Սրբազան Հայրը , որ ոչ գինեալ՝ այլ առաւել համագումար միաբանութեանս և ժողովրդոց ուրախութեամբը զմայլած , պարագայիս համեմատ համառօտ բայց ազուատենաբանութիւն ևս մի ըրաւ ,

որով իւր շնորհակալութիւնը կը յայտնէր միաբանութեան ցոյց տուած համակրութեանը և մտերիմ զգացմանցը , եւ վերջացաւ ուրախութեան հանդէսը ամենայն բարեկարգութեւ և կրօնաւորական համեստութեամբ :

Ահա ասիկ խօսուած ճառին մէկը .
Ամենապատիւ և Վեհափառ
Տէր իմ :

Եւ ոչ իսկ հզօրագունի մնայր արդեօք ատենաս ճարտարախօս չըրթանց առ ի թարգման կալ աստանօր զգացմանց շնորհապարտ Ձեր որդւոց , զի ոչ ուրեք երեւեցաւ երբեք լեզու վսեմախօս առաւել ճարտար ի յայտնութիւն զգացմանց խորհրդակիր սրտի , քան զնոյն իսկ սիրտ աղբիւր անսպառելի իւրոցն իսկ վեհ զգացմանց . վասնորոյ իրաւամբ լռեսցեն աստանօր հռետորական դասուց ճարտարութիւնք . լռեսցեն հնչմունք քաղցրանուագ երգոց , զի ինքնին պարզապէս արտափայլեսցի անկեղծ զգացում երախտապարտ սրտից ծնողասէր Ձեր որդւոց :

Աղէ՛ , ուրեմն խօսեցարուք ո՛ր կենդանի տաճարք մարդկային խորհրդոցն , և տուք ինձ զարձագանգս . եթէ զինչ այս ձայնք և երգք հանդիսից զարթուցեալ գրաւեն զսիրտս մեր այսօր , զինչ այս բաղնիսն ներքին զգացմանց

Ի՜նչ նաշխարհիկ աւուրս մեծի և բերկրապատար խնդութեան զգացմանց համասիրտ ժողովըրցս յայս հանդէս շքեղաշուք , ուր թէեւ սիրտ իմ բաբախէ , սակայն հարկ աւուրս թելագիր խորհրդոցս մատչի զարժանին հատուցանել գրուատեաց վերտս : Եւ արդարեւ ո՛ւր այլ ումեք՝ քան եթէ Ձերդ Աստուածընտիր Սրբազնութեան նուիրել զերախտադիտու-

Թիւն զանհրաժեշտ պարտիս յաղագս ազգասէր ոգւոյ Սրբազան Հօրդ ի մեծահանգէս տարեգարծի Մնուանդ շնորհաշուք . զի եթէ դուք անխուսափելի յօժարութեամբ սրտի կամիք մի զմիոյ կնի բարդել ի վերայ մեր անկշիւ բարեաց և շնորհաց հանգէս դուրովայեղց , և Հայրական գգուանք և քաջալերութիւն յառաջագիմութե . ապա և մեր է պարտ աննահանջն զքաջափառ խնամոցդ հարկանել հրուշակ ընդ ամենայն երկիր . զի և պատկեր աւուրս ի նոյն կարգայ ասպարէզ՝ յօրինաց քաղաքակիրթ ազգաց և յիմաստասէր աղանց սովորութենէ վարդապետեալ :

Ապաքէն ակներեւ տեսանին յօժարութիւն բարեսէր կամացդ յազգօգուտ մխել ձեռնարկութիւնս , և արժանաւորապէս կատարելագործութեան փութով եւ ճգամբ տքնիլ , եւ յաննախանձ աղբերէ Հայրական սիրոյդ ջանայք զՄիաբանութիւն մեր համապատուաբար խնամել և երախտագիտութեան սերմանիս միաձեռն սերմանել յանդաստանս մտաց և սրբտի մերոյ . եւ անսայթաք առաջնորդութեամբ ձերով վիճակել զմեզ ի լոյսն երկնաւոր իմաստութեան : Ապա արդարեւ արժան և յիրաւի է մատուցանել զշնորհակալիս մեր , որ ըզբազմաց միանգամայն ի ձեզ բովանդակէք զխնամոց հաւաստիս անխոնջ աշխատասիրութեամբ : Չեղ միայն , Չեղ հատուցանել արժան է զառաջնապտուղ բարբառ բերանոյս և շնորհապարտ զգացմամբ սրտի բոլրել Մտուածարեալ Վեհիդ պսակ վայելչահիւս բանից , եւ լիաբերան բարեմաղթութեամբ յերգս առնուլ զՉեր յաւերժայիշատակ ազգօգուտ խորհրդոցդ եւ խնամոցդ փոյթ , որ պէս և կարգ բանիս զիսկն ասել բու-

ռըն առնէ ինձ :

Կացցէ ապա եւ մնացցէ յաւերժ յիշատակ Չերոյ առաքինութեանց ոչ եթէ յիր ինչ ոսկեքանդակ , այլ ի մատեան սրտից բերկրելոց՝ փորագրեալ անաղարտելի յանձեռամբ զպրութիւնս : Եւ սրբաձայն ալելուս արժանաւորացն ի սմին իսկ աւուր առաւօտուս՝ հասցէ յականջս Տեառն զօրութեանց անձրեւելի վերայ անզուգական բարերարիդ մերոյ զձիրս մեծի գթութեան , և պարգեւեացէ Չեղ Տէր , պարագայս քաջաբաստիկ ամաց բարեյաջող խաղաղութեամբ և կեանս անտրտում յերջանկաւէտ բարօրութեան վայելել . աղօթք և ջերմ պաղատանք համագումար խմբելոցս ծխեսցին բարդ ի բարդ ընդ աղբրսահայել պաղատանս երջանկաց առաջի Աթոռոյ շնորհացն Մտուածոյ իբրեւ զբուրումն խնկոցն անուշից . զի ցօղեսցեն երկինք զարդարութիւն և զողորմութի յօրհնեալ բնակութիւնն յայս :

Եւ արդ՝ Սրբազան Հայր , ընկալ որդեկաց Չերոց զերախտագիտութիւն և զեռանդն շնորհապարտ սրբտիցս զգացմանց քան զանհեթեթ բառիցս յօդաւորութիւն , և պարարտացին սիրտ Վեհիդ ընդ մրմունջ աղօթիցս , և ոգի Չեր զուարճացի ի նուէրս փոքրագոյնս՝ որով և բարեհաճեալք հովանի առնել զդեռաբողբոյ տնկովքս զգորովագութ խնամոց ձերոց զպարգեւ . և Հայրական յորդորանօք շարժեալ զաջա ազգասէրս ոգեւորեսցիք զանիւս ուսման յառաջագիմութեան Սուսմնարանի սրբոյ Աթոռոյս , որ Չերոցդ առատանուէր ջանից և նպաստիցն ակնկալեալ մնայ ի քաջ պտղաբերութիւն . և արգասու բերօքն բարգաւաճեալ ի հարուստ ամս՝ ըստ աւուրց երկնից յա-

ւերժացի ի շուք և ի պարծանս սի-
րելի Ազգիս մերոյ : Ասեւ ի թեւս
ոսկեփետուրս կենսահրաւէրն Սահ-
մանադրութեան զյաղթանակս մրցա-
նակաց նորա արդիւնաւորեալ կանգ-
նեցիք ի պաղպաղուն և ի զովացեալ
գագաթունս սրբաւայր լերին Սիւ-
նի , որով և յամենայն քարինս նորա
անջինջ քանդակեսցի Չեր անուն
Ազգասէր : յոր և մեք որդիքս քո եր-
ջանկացեալք պարծեսցուք յաւիտ-
եան :

Ս. ԲԱՐՍԵՂ ԱՅՈՋՄԱԼԸՆԱՆ
ՊՕԼՍԵՑԻ

Արշալոյս Արարատեան լրագիրը
իւր 782 թուովը սուրբ Սեբորայեան
դպրոցի տօնախմբութեան Հանդի-
օին առթիւ քանի մի խօսք կ'ուզէ
Սիւնի , և կը ջանայ ջրել ինչ որ գրած
էինք մենք յիշեալ դպրոցի արդիւն-
թացիցը վերայ : Արշալուսոյ արժա-
նապատիւ խմբագրէն չէինք յուսար
երբէք որ մեր գրածները չպարտու-
նէին կոչէ , վասն զի այս բառիս բուն
նշանակութեանը ներքեւ անձնական
կիրք և ատելութիւն կ'ենթադրի . և
անտարակոյս պիտի զգուշանայր այս
ծանր բառը արտասանելէ , եւ մեր
տուած տեղեկութեանցը ճշմարտու-
թեան վերայ ինքն ալ մեզ հետ պի-
տի համազուէր , երբ իմանայր թէ
զանոնք մեզ հաղորդողը իզմիրու ու-
սումնական խմբին մէջէն է , մանա-
ւանդ թէ ուսումնասէր Բնկերութե-
անքը դործիք մի , որ մտերմաբար
հաղորդած է մեզ ցուակից բլրավով
թէ մեզ և թէ իզմիրու ողջամիտ և
բարեպաշտ հասարակութիւնը հետ : Այլ
թողում յիշելու բիշ մասնաւոր գիրե-
րը : Արդոյ խմբագիրը երբ որ կարգայ
միւս ազգային լրագրաց մէջ եւս մի
եւ նոյն չպարտու-նէին կոչէ , զորոնք գը-

րողները մեզի պէս հեռաւոր չեն ,
այլ բուն իսկ եղելութեան ականա-
տես , կը յուսամք որ քաղաքաւարու-
թեամբ ետ կ'առնու իւր ծանր խօս-
քը : Աւսումնական Սկանեսանի ճա-
ռը , զոր խօսեցած է Հռիփսիմեանց
վարժարանին մէջ , մէկդի առնելով
կրթութեան վերայ իւր յայտնած տե-
սիւները , կը ցուցնէ մեզ միանգա-
մայն անոր հոգին , որ մեր կարծիք-
ները կը հաստատէ : Արժեքը ոչ միայն
յիշեալ ճառին մէջ իւր մասն չունի ,
այլեւ գաղտնի հարուած մի եւս կը-
րած է , զոր մտադիր ընթերցողը միայն
կրնայ նշմարել : Այլ սպասենք պարոն
Սկանեսանի միւս ճառին զոր խօսե-
ցած է Սեբորայեան դպրոցին մէջ ,
և երկու սեռի աշակերտաց քննու-
թեանց արդիւնքներուն . և այն ժա-
մանակ մեր տուած տեղեկութիւն-
ները կամ կը հաստատուի և կամ ետ
կ'առնուի իբրեւ սխալ բայց ոչ իբրեւ
զրպարտութիւն : Առ այժմ կը փու-
թամք բարեմիտ հասարակութեան
այս ալ ծանուցանել , որ ուսումնասէր
Բնկերութեան պաշտպանն եւ մեր
յօդուածոյն ճշմարտութիւնը ջրողը
Արշալոյս Արարատեանն է :

Յուլիս ամսոյ մէջ Տնօրէն Եղոր-
վոյ ընտրութեամբ Արժ . Վարդան
վարդապետը Ս. Աթուոյս Աւսում-
նարանին տեսուչ կարգեցաւ : Արժ .
Սատթէոս վարդապետը Թանգարա-
նի տեսուչ և օգնական նորա Արժ .
Սկրաիչ վարդապետը : Յիշեալ ե-
րեք սուրբ Հարք կը կազմեն նաեւ
Աւսումնական նոր խորհուրդը , որոյ
անդամ ընտրուած է նաեւ Արժա-
նապատիւ Բարդողիմէոս վարդապե-
տը , նոյնպէս և Տպարանի տեսուչ
Արժ . Խորէն վարդապետը , որ առ-
այժմ բացակայ կը գտնուի :

Առաջին նիստին մէջ Ուսումնա-
կան խորհուրդը իւր գիւտնը հետեւ-
եալ կերպով կողմէյ գաղտնի քուէ-
արկութեամբ : Ա՛րժ . Ս'կրտիչ վար
դասպետը՝ Ա'տենասպետ . եւ Ա՛րժ .
Բարգոյնիմէսս վարդասպետը՝ Ա'տենա-
դպիր ընտրուեցան :

ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՄԱՐԴԱՐ ԶԱՔԱՐԻԱ ԳԵՂԱՄԵԱՆ

(Տես թիւ 7. էրես 106.)

Պատկառելի էֆէնտին , որ իւր
կարծեացը մէջ՝ զոր ունէր խոջենցին
տաղանդներուն վերայ , չէր սխալած .
հարցուց անոր ազգն ու երկիրը , և
թէ Պօլիս ի՞նչ գործքով կը զբաղի ,
ի՞նչ է իւր արհեստը : Գեղամեանը
բոլոր այս հարցմանս պատասխանը
այնպիսի լեզուով կը խօսէր , և իւր
տաճկերէն ոճոյն մէջ այնպիսի փափ-
կութիւն եւ ընտիր եւ ուսումնական
յատկութիւններ կը գործածէր , ու
բու վերայ էֆէնտին արմենալով հար-
ցուց , թէ տաճկերէն գրականու-
թիւնը ո՞ր սորված էր : Օգբարիայի
որդւոյն տուած պատասխաններէն
խիտ գոհ ըլլալով էֆէնտին , սկսաւ
իւր հարցմանց տեսութիւնը փոխե-
լով կրօնական կերպարանք մի տալ
անոնց . քանզի երթալով իւր վստա-
հութիւնը կ'աւելնայր պարոն Սար-
գարին վերայ , որու բնաձիր հան-
ճարն ու տաղանդը տեսնելով և կը-
ռահելով թէ օտար լեզուի գրակա-
նութեանը մէջ այնքան հմուտութիւն
ստացող ուսումնական մի , հարկաւ
իւր կրօնքին և հաւատալեացը մէջ
կատարեալ տեղեկութիւն ունեցած
պիտի ըլլայ , հակառակ ներկայ ժա-
մանակիս ուսումնասէր երիտասար-

դաց՝ որոնք միայն իրենց լեզուախօ-
սութեամբը կը պարծին առանց հիմ-
նական տեղեկութիւն ունենալու ի-
րենց կրօնքին վերայ : Հարցուց է-
ֆէնտին Գեղամեանին իւր ցած ու
մեղմ արտասանութեամբը .

— Կ'ուզեմքեզ հարցում մի ընել ,
և կը խնդրեմ որ իմ տարակոյսս լու-
ծես : Դուք քրիստոնեայքդ ի՞նչ ըսել
կ'ուզէք երեք անձնաւորութիւն (Ա՛գ-
նոսի -էլ-է) տալով մի Ա'ստուածու-
թեան :

Գեղամեանը չչիտթեցաւ այս ա-
նակնկալ հարցմանս վերայ , սակայն
զգաց թէ սրբան ծանր խնդիր էր այն՝
նկատմամբ ժամանակին և առաջար-
կող անձին , որու ո՛վ ըլլալը գեռ ի-
րեն յայտնի չէր : Ուստի փութացաւ
քաղաքով սրութեամբ և խոնարհու-
թեամբ պատասխանել :

— Տէր , ես աշխարհական անձ մի
ըլլալով , այդպիսի կրօնական խնդիր-
ներու վերայ տեղեկութիւն չունիմ :

Իմացաւ էֆէնտին որ գիտնական
Հայը խոյս տալ կ'ուզէր կրօնական
խնդրոյ մէջ շաղուելէն , ոչ առ տգի-
տութեան՝ այլ խոնարհութեան :

— Չեմ հաւատար , կրկնեց էֆէն-
տին , որ դու Հայ ըլլալով , և մեր
լեզուին ու գրականութեանը այդ-
քան խորին հմուտութիւն ունենալով ,
քու լեզուիդ և կրօնքիդ անտեղեակ
գտնուիս . այդ անկարելի բան է : Կը
խնդրեմ ուրեմն , քու գիտութեանդ
չափուն համեմատ բան մի խօսիս ,
իմ տարակոյսս լուծես , որպէս զի իմ
ստատիկ բաղձանքս լեցուի :

Երբ տեսաւ Գեղամեանը որ ան-
կարելի պիտի ըլլայ անոր թախան-
ձանքը զանց ընել , միանգամայն եւ
պարտաւորութիւն համարելով չբ-
ժամկէլ Ա'ստուծոյ խօսքը , այլ եւ ի
վերայ տանեաց եւս քարոզել , եթէ

հարկը ստիպէ, այսպէս սկսաւ պատասխանել:

— Ամեն եղելութիւն եւ գոյութիւն երեք սեռի կը բաժնուի. այսինքն հանքային, բուսական եւ շնչաւոր. և ասոնք ամենքն ալ կարօտ ու ենթակայ են երեք մեծ զօրութիւններու, որ են գոյութիւն, ըզգացումն կամ գիտութիւն, և կամք: Եւ ձեռքը քթախոտի տուփ մի ըլլալով, կը հարցընէ անոր, թէ Այս հանքայինին մէջ գոյութիւն կայ: Պատասխանեց էֆէնտին. — Այո՛ կայ: — Օգտցումն և կամք կայ: — Ոչ: Դարձեալ հոն գտնուած ծառը կը ցուցընէ անոր, ու կ'ըսէ. — Այս ծառին մէջ գոյութիւն և զգացումն կայ: Կը պատասխանէ. — Այո՛: — Կամք կայ: — Ոչ: Կը հարցընէ դարձեալ. — Շնչաւորներուն մէջ, մանաւանդ մարդոյս՝ որ ամեն շնչաւոր արարածոց կատարեալն է, այս՝ երեք յատկութիւնները, գոյութիւն, ըզգացումն եւ կամք ամբողջ կա՞ն: — Այո: — Ուրեմն, կը յարէ, յայտնի կ'երեւի ասոնցմէ որ այլ է գոյութիւն,

այլ է զգացում, եւ այլ է կամք: Այնպէս որ գոյութիւնը՝ զգացում և կամք չէ. զգացումը՝ գոյութիւն ու կամք չէ, նոյնպէս և ոչ կամքը գոյութիւն ու զգացում է: Այլ երեք յատկացեալ կամ զանազանեալ զօրութիւններ են, որոնք մարդոյս հոգւոյն մէջ միաւորուած են լրութեամբ, որ մէկ հոգի է, և ոչ երեք: Իայց երեք զանազանեալ զօրութիւններ կան անոր միութեանը մէջ անբաժանելի կերպիւ: :

Արդ՝ ամենաբարձրեալ Աստուծոյ միութեանը մէջ այս զանազանեալ երեք զօրութիւնները սրբան աւելի կատարեալ կերպիւ էացեալ են որ է մէկ գոյութիւն անսկիզբն ու անվախճան. մէկ զգացում կամ գիտութիւն անհուն ու անսահման. և մէկ կամք անվտարելի, և առ ամենեւին բացարձակ: Եւ այս երեք ամենամեծ զօրութիւնները այն անբաժանելի միաւորութեամբ աստիճանաւ՝ անթերի կատարելութեամբ կան Աստուծոյ միութեանը մէջ. այսինքն երեք կատարեալ անձինք կը խոստո

Ճէմի մասլուգաթ վէ քեայի նաթիւ ճինսէ ատտ օլունուր, եանի՛ մատէնի, նէպաթի վէ հայլանի. պունլար միւհթաճ վէ մաղհար տըրլէր իւջ ազիմ գուվլէթէ, քի անլէր վարլըգ, հիսս՝ եախօտ իլմ, վէ բիզա տըրլէր: Վէ պունլար իսպաթլէր իլէ աշիքեսար կէօրիւնիւր քի, զայրի շէյ տիր վարլըգ, զայրը շէյ տիր հիսս, վէ զայրը շէյ տիր բիզա. ամմա իւջ գուվլէթի միւֆերրիգէ տիրլէր, քի ահէ տիլէթ իւզըէ՝ բուհը վահիտը ինսան տէ մէվճուտ տըրլէր, քի պիր բուհ տըր, իւջ աէյլլտիր. լաքին իւջ միւթէզայիտ գուվլէթ վար քէնտիւ վահէտիէթինտէ պիլա թէֆրիգէ:

Իմտի Հագգթաւա հազրէթլէրինին վահտանլիէթինտէ պու իւջ գուվլէթի միւֆերրիգէ շէնտա՞ն թէզէյեիւտ իւզըէ թէքմիլէն մէվճուտ տըր, քի պիր լա եէզալ ու լէմ եէզէլ վարլըգ տըր. պիր հիսս՝ եախօտ իլմ, պի ատտ ու պի զայէ, վէ պիր բիզա լա միւթէնէհի, վէ ճիւմլէյէ ճարի տըր. վէ պու իւջ գուվլէթի մուազզամէ օլ բութպէ ահէտիէթլէ՝ պիլա թէֆրիգէն, պիլ քիւլլիէ քէմալէթլէ Հագգթաւալանն վահտանլիէթինտէ մէվճուտ տըրլէր, քի եանի թէքմիլ իւջ ագնում ատտ օլ լունմուշ տըր. վէ հալա պու ճիհէթտէն Ագնումի սէլասէ թապիր օլուն

վանութիւն կամ կը ճանչցուին . վասն որոյ և երեք անձինք կը դաւանին . քըրիստոնէական հաւատոյս մէջ, որպէս զի ժողովրդեան սորվեցընեն և հաւատացուցանեն թէ մէկ Մատուծոյ արարչին յաւիտենականութեան մէջ որ ոչ սկիզբ ունի և ոչ վախճան, երեք ամենազօր կարողութիւն կայ, իրարու համապատիւ եւ համագոյ . ոչ պզտիկ և ոչ մեծ, այլ անսկիզբն և անժամանակ, մի Մատուծ յաւիտենական :

Իայց այս կերպ վարդապետութեամբ հասարակութեան հասկըցընելը խիստ դժուար ըլլալով, և որպէս զի սոյն ճշմարտութենէն ալ չզրկուին ու տգէտ չմնան, այս եղանակաւ քրիստոնէից վարդապետները սահմանադրեցին, թէ մարդկային տեւտութենէ աներեւոյթ եղող միակ Մատուծը Արրորդութիւն է, այսինքն երեք անձինք է : Եւ որպէս զի մարդիկ դիւրաւ կարենան իմանալ, անուն դրուեցաւ անոր՝ Հայր, Որդի և Հոգի սուրբ՝ մի Մատուծ : Հայր՝ այսինքն գոյութիւն կամ եւութիւն . Որդի՝ այսինքն զգացում կամ գիտութիւն . Հոգի՝ այսինքն

կամբ : Վասն զի յայտնի է տէրութեանդ, որ յէութենէ կը ծնի գիտութիւնը կամ զգացումը . գոյութենէ ու գիտութենէ յառաջ կու գայ կամբը . և այս դիտմամբ ըսուեցաւ երեք անձինք, և կամ՝ Հայր, Որդի և Հոգի սուրբ՝ մի Մատուծ : Եւ հաւաստիկ Արրորդութեան խորհուրդը :

Եւս խօսակցութիւնը ըրած ժամանակին հոն գտնուող բոլոր մարդիկը, իրենց խաղերը մէկդի թողլով, յակճիռս կեցած Վեղամեանին երեսն ի վայր մօտիկ կ'ընէին, վասն զի թէ՛ իրենց համար նոր բան մի էր այն, և թէ երեւելի է ֆէնտի մի դիմաց խօսելուն՝ աւելի հետաքրքրութիւնն կը շարժէր . և վերջաբանութեան կը սպասէին՝ թէ ի՞նչպէս պիտի ընդունի արդեօք է ֆէնտին սարուն Սաբաբին աստուածաբանական խնդրոյն վերայ տուած բացատրութիւնը :

« Եւսպիսի խոստովանութիւն եւ հաւատք, ըսաց է ֆէնտին, մենք ալ կը դաւանիմք և կը հաւատամք . եւ ո՛ր որ այդ խոստովանութեան համար հայհոյիչ կ'անուանէ զքրիստոնէայս, ինքն է հայհոյիչ : Եւ խիստ շնորհա-

տու Իսաւրիտէ, նասէ թէ ֆհիմվէ իման էթտիրմէկէ, քի խալիգ Ելլահ էլ վահիտին վար տըր քէնաթիւ էզէլլէսինտէ նէ էվվէլ վէ նէ ախր իւչ թէքմիլ դուվվէթ, պիրիպիրինէ հէմփայէ վէ հէմվտրէ, նէ էսդար վէ նէ էքպէր, պիլա իպթիտա վէ պիլա էվդաթ . իլլա վահիտ Ելլահ էզէլլէլլէմ էէզէլլէ : Եւքին պու թալիմ իւզըէ նասըն թէ ֆէքքուֆի միւշիլիւլ թէր օլտուղինտէն, վէ մէսֆուրան պու հագիդաթտէն մահրում վէ ճէհլտէ գալմասընլէր տէյու, պու մինվալ իւզըէ մահտուտ օլունտու Իսաւրի իւ-

լէմասընտէն, քի բույէթի պէշէրիլէտէն միւնէզզէհ օլան վահիտ Ելլահ՝ Ագնումի սէլասէ տիր, վէ խալգ սուհուլէթ իլէ ֆէհմ իլլէսին տէյու, իսմ վաղ օլունտու՝ Եւ, Իպն, վէ Բուհ էլ Վուտս՝ Ելլահ էլ վահիտ : Եւ՝ եանի վարըգ . Իպն՝ եանի հիսս եախօտ նութգ . Բուհ՝ եանի բիզա : Օ իրա մալիւմի տէվլէթ տիր քի, վարըգտէն թէվլէլլիւտ տըր հիսս . վարըգտէն վէ հիսստէն տէնիլաի Ագնումի սէլասէ, վէ եախօտ՝ Եւ, Իպն, վէ Բուհ էլ Վուտս՝ Ելլալ էլ վահիտ : Հազա էսրարը Ագնումի սէլասէ :

կալ եմքենէ, որ իմ տարակոյս լուծեցիր, որ շատ ժամանակէ ի վեր թէ՛ Հայ և թէ՛ Յոյն՝ տմեն աստիճանի անձանց շատ անգամ հարցուցած եմ, և չեն կարողացած բացատրել ինձ: Սակայն ասկէ ի զատ ուրիշ հարկաւոր հարցմունքներ եւս ունիմ առաջարկելիք, եւ կ'աղաչեմ որ հրամայես գաս իմ տունս և հոն խօսիմք: Եւ այն ժամանակ յայտնեց իրեն Անատոլուի Ղաղիաքէրի էֆէնսին ըլլալ, և թէ իւր ամարանոցը Ղաղաթաշ ըստած տեղն է, և ձմերուան տունը Պօլիս Սուլթան Պալատի մզկիթին քովը: Պ. Սարգսար երբ լսեց բարձրաստիճան անձ ըլլալ, և չգիտնալով թէ անոր ընելիք հարցմունքները ինչ առարկայի վերայ պիտի ըլլան, և այն ժամանակին պարագայներն ալ քիչ շատ երկիւղ ազդելով իւր սրտին, յանձն չառաւ երթալ, և ոչ էֆէնտին կրցաւ զինքը ստիպել, գիտնալով որ Վեղամեանը Եւրոպայի գեսապանաց հովանաւորութեան ներքեւ կը գտնուէր:

Օգտարիայի որդւոյն կենացը վերայ կատարեալ տեղեկութիւն չունիմք, մինչեւ ի 1819 կենդանի կը գտնեմք զինքը: Այսն զի սոյն թուականին միջոցները Աւետարանի երկու տեսակ թարգմանութիւն ըրած ըլլալով, բնագիրները խրկած էր ի Պօլիս առ Պօղոս Սրբազան Պատրիարքն Անգլիկանականացի, որ ընտրութիւն ընէ երկու տեսակ թարգմանութեանց մէջ. և նա արժանաւոր համարած էր զայն որ տպուեցաւ ի Վեդերսպուրկ նոյն թուականին, ինչպէս ըսած եմք վերը:

Վեղամեանի կենսագրութիւնը թէեւ անկատար պատմուած ըլլայ հոս, մեր նպատակը անոր գրագիտութեան մասին ունեցած իւր հըմ-

տութիւններն են. փախաբելի էր մեզ, որ իրեն նմանող բազմաթիւ գրագէտներ ունենայինք, որ իւր գիտութեանը և իմացական արժանաւորութեանը հետ ընդամենն ունէր նաև առաքինութիւնն ի սիրտն և բարեպաշտութիւնն ի հոգին:

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

Սարգսար-իւն ուղեոր-իւն Տ. Ղրիգորի Շլէյայիի Պատրիարքի Ս. Աթոռոյս՝ յԱրդաշէմէ ի Կ. Պօլիս:

Աշխարհիս վերայ թէ քաղաքականութեան, թէ կրօնաւորութեան և թէ գիտութեան զանազան ճիւղերու մէջ երեւելի եւ մեծանուն հանգիսացող անձանց թէ՛ վարուցը և թէ կենաց վերաբերեալ որ եւ է փոքրիկ կամ աննշան պատմական պարագայ մի լսելու ըլլայ մարդս, հետաքրքրութեամբ կը կարդայ և մտիկ կ'ընէ. մանաւանդ եթէ այն պատմական անձը ազդեցիկ մէկը եղած ըլլայ: Անոր ազգն ալ ունեցեր է ուրիշներուն նման հանրածանօթ անհատներ, թէ քաղաքականութեան և թէ կրօնական գծուծ հանգերձնեցող մէջ փայլող ժամանակի դիւցազուններ, որոնք պահ մի իրենց ժամանակակից ժողովրդին աչքը գէպ իրենց վերայ դարձնելով, զանոնք զարմացուցեր, և մատամբ ցուցնելով՝ Վա՛հ, զրուցել տուած են: Ասոնցմէ մէկն էր ութեւտասներորդ դարու Հայոց դիւցազունը, Աղբին բարերարը և Երուսաղէմի Ս. Աթոռոյս հաստատութեան սիւնը, Ղրիգոր Պատրիարք Շլէյայակիր: Ասոր վարքը և գործքերուն մեծ մասը գրեթէ ազդին ծանօթ ըլլալով, գի-

տաւորութիւն չունիմք ամբողջական պատմութիւնը հոս ընել, որ Լըրուսաղէմի ժամանակագրական պատմութիւնը հեղինակողին յատուկ պահեալ պաշտօնն է: Լայց որովհետեւ պատմութիւն մի որքան ընդարձակ ըլլայ, կարելի չէ դարձեալ որ իւրաքանչիւր դէպքի ամենամանր պարագայներու ալ իջնէ, ասանց անոր ուժը թուլցընելու, վասն որոյ համարելով թէ սոյն մանրամասն պարագայքը դուրս պիտի մնայ օրինաւոր պատմութեան մէջէն, արժան համարեցինք մեր Ս. Յակոբայ Լթուոյն դիւցազնագործ հայրապետին դուրսըն ածելու ինքնագիր ստորագրութիւնը հոս մէջ բերել, զոր դրած է 1736 ին յԼըրուսաղէմէ դէպ ի արքայանիստ մայրաքաղաքը ճանապարհորդած ժամանակը:

Ուղեւորութեան պատճառն է Ս. Յակոբայ վանքին սեփականութեան խնդիրը, զոր Յոյն կրկին անգամ ստիճանելով կը ջանային յափշտակել: Յունաց Լըրուսաղէմի Պատրիարքը Սեւեդիոս արդէն Պօլիս իջնելով, եւ զօրաւոր կուսակցութիւն մի հոգալով իրեն, սկսեւ էր իւր նպատակը յաջողցընել և մինչեւ անգամ դադար տալով հայտնաբերել մի հանելուտալ, մէջը նշանակել տալով Ս. Յակոբայ վանքը և ուրիշ Հայ եկեղեցիները: Տեսնելով ազգին երեւելի ամիրաները և սարաֆները, որ դուրս ելած թաւրով մեծ կարեւորութիւն և ծանրութիւն կը ստանայ, եւ Հայոց սեփականութեանցը մեծ վտանգ կը սպառնայ. եւ որովհետեւ իրենց քով ամբողջ չէր գտնուէր բոլոր հարկաւոր հրովարտականքն ու «ենէնները», և լիակատար տեղեկութիւն ալ չունէին ի սկիզբանէ ի վեր յուղուած սոյն խնդրոյն, ուստի խորհրդակցելով՝ հրա-

ւիրակ կը խրկեն յԼըրուսաղէմ զՅաւոր եպիսկոպոսը՝ Նալեան, որպէս զի թէ զԼըրիգոր Պատրիարքը և թէ Ս. Լթուոյն մէջ գտնուած հրովարտականքուն իսկական օրինակները և թէ ծախուց համար հարկաւոր դրամը հետն առնու գայ ի Կ. Պօլիս:

Լաւաթիկ սոյն ուղեւորութեամբ ստորագրութիւնը, զոր իւր ձեռագրին վերայ հոս կը հրատարակեմք. պահելով իւր ընդուն՝ հանդերձ յատկութեամբը: Ստորագրութեան մէջ եղած պատմական կտորներն են նշանակութեան արժանաւորները, որոնք մեզ ալ դրդիւ եղած են ամբողջ իւր ուղեգրութիւնը հրատարակելու:

«Կամօքն Լստուծոյ ի թուին ՌՃՁԵ (1736) ամին, ի մայիսի վեց օրն, զինի սրբոյ Պատեքին, ի հինգշաբթի աւուր՝ յետ սրբոյ պատարագի մատուցման ելաք ի սրբոյ քաղաքէն Լըրուսաղէմայ և յաստուածադիր Լթուոյն սրբոյն Յակոբայ, յորդ արտասուօք և դառնակիւծ ողբովք բաժանելով ի սրբոյ եղբարց միաբանից, և ընդ ուխտաւոր մահտեսեաց: Յետմէն ժամուն եկեալ հասաք ի Ռէմէ, և քանի մի գլխաւոր մահտեսեօք ի վանքն մեր ի սուրբ Վէորդ իջեւանեցաք, զտօն երեւման սուրբ խաչին անդ կատարելով, և զայլ ամենայն ուխտաւորսն տեղոյ պիղծ մուսէլլիմն բռնութիւն յաւերակ խանն տարեալ իջոյց, եւ երեք գիշեր անդ արդեւելաց վասն զաֆարին: Եւ իբրեւ ելին ուխտաւորքն ի խանէն եւ ի վանքն առ մեզ եկին, եղեւ խռովութիւն և աղմուկ յոյժ, զմեզ բամբասելով թէ ընդէր այսպէս եղեւ:

«Եւ ի կիրակէի յետ սրբոյ պատարագին ի Ռէմէն ելաք և յերեք ժամն Լստուծով եկաք յԱրֆա ի

սուրբ Արևիկոյոս հայրապետի վանքն
մեր. և եօթն օր անդ կայաք՝ պատ-
ուասիրեալք ի բազմաց : Եւ ի մայիսի
մէ յաւուր շաբաթի՝ յետ սրբոյ պա-
տարագի յԱշաֆայոյ ելաք, և ընդ ա-
ռաւօտն մտաք ի շահնուհ (1), եւ եկաք
յինկիզու զալիսն սակաւ ուխտա-
ւորօք, որ և ի նաւի վարձէն երկու
հազար զուրուշ վնաս կրեցաք, պատ-
ճառ անմիաբանութիւն ակզին մե-
րոյ : Եւ յերրորդ ժամուն շաբաթու
Ելիսն բացեալ Աստուծով ի հինգ օրն
յաջողակ հոգմով եկեալ հասաք հան-
դէպ Տուզլա կոչեցեալ նաւահան-
գլտի (Կիպրոսի). և յորդ անձրեւ
եկն յայն օրն, և նաւապետն երկաթ
ձգեաց հանդէպ Տուզլայի ի չորեք-
շաբթի օրն ի չորրորդ ժամու ցերե-
կին. և մնացաք անդ մինչեւ յուրբաթ
աւուր երեկոյին : Եւ ակնցի Սինաս
վարդապետն ընծայիւք եկեալ ի նաւն
տեսաք զմիմեանս. և յերրորդ պա-
հու գիշերոյն Ելիսն արարեալ ընդ ա-
ռաւօտն հասաք հանդէպ Վիմինսու
նաւահանգստին. և վասն իմ մեղաց
ընդդէմ հարեալ հոգմն անյաջող տան-
ջեաց զմեզ այնքան, մինչ զի ի մէ օրն
և կէս ի Տուզլայու հազիւ հասաք ի
Ֆինիքէ կոչեցեալ նաւահանգիստն ի
յուսիսի հինգ, և ջուրն և սպակասե-
ցաւ ըմպելոյ. և յայն օրն ի յինանց
յետին չորեքշաբթին յեօթն ժամու
ցերեկին ֆլուանայ եղեւ, և յերեկո-
յին դադրեցաւ : Իսկ ի սբ Համբարձ-
ման Տեառն մերոյ եղեւ սաստիկ ֆլու-
անայ ի վեց ժամու ցերեկին, մինչ
զի գրեթէ ի կենաց յուսահատեցաք,
և լալիւն և կոծ մեծ եղեւ ի մէջ ա-
մենեցունցս, և յերկարեցաւ մինչեւ
ի խոր երեկոյին. և ապա սակաւ ինչ
դադարեցաւ ծովն մինչեւ ի չորրորդ

պահու գիշերոյն. և կրկին սկսաւ
ծովն, մինչեւ ընդ առաւօտն և հան-
դարտեցաւ : Եւ յուրբաթու ցերե-
կի հինգ ժամուն կրկին սկսաւ ֆլու-
անայն, բայց շուտով հանդարտե-
ցաւ. բայց մեք ամենեքին ուշա-
թափեալ ի վայր անկեալ կայաք ի
սաստիկ ալեկոծմանէ և ի ծարաւոյ :
Եւ ի շաբաթու ընդ առաւօտն աճա-
պարեալ նաւապետն ստիպելով մին-
չեւ ի հինգ ժամն հազիւ թէ զնաւն
եմոյծ ի Ֆինիքէ ու լիման. և մեք ելաք
ի ցամաքն, և կրկին սկսաւ ֆլու-
անայն. բայց փառք և գոհութի յարու-
ցելոյն և վերացելոյն յերկինս Տեառն
մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի, որ պահ-
եաց զնաւն և զմեզ զամենեւին, եւ
վնաս ումեք ոչ եղեւ բարեխօսու-
թեամբ սրբոց իւրոց. վասն որոյ օրհ-
նեալ է անունն Տեառն Աստուծոյ
մերոյ. ամէն :

« Իսայց զճշմարտն գրելի է, զի
յօրէ յօրմէ ելաք ի սուրբ Լըուսա-
ղեմոյ մինչեւ ցայժմ՝ վասն իմ ծո-
վացեալ մեղաց անյաջողութիւնն ըզ-
մեզ պատեալ է, զոր Տէրն ամենայն
նի զվերջն ի բարին կատարեցէ : Եւ
զի յայնժամ ծովն ոչ հանդարտեցաւ,
վասն որոյ և բազումք յուխտաւորաց
եղին ի նաւէն ցամաքաւ գնալ. եւ
մեք եւս ելաք գնալ ընդ նոսա, ի
մեծահրաշ կիրակէ ի յերեկոյին ի Ֆի-
նիքէ ու յաւերակ բերդն օթեցաք,
և յերկուշաբթի անտի ելաք եկաք ի
գիւղն Հալաճ զմի ժամ, և իջաք անդ
ի մէջ բարձրաբերձ ծառոց, յորս ե-
ղանակէին պիւլիւլիւլ և այլ թռչունք.
և մերձ երեկոյին ելաք անտի և օթե-
ցաք ի լեառն մի խոտաւէտ : Եւ յե-
րեքշաբթի օրն անտի ելաք, զընհորսն
անցանելով և առ եզերքն փոքր ծո-
վակին ընթանալով օթեցաք ի տեղի
մի տափարակ, և չորեքշաբթի առա-

(1) Հասկածու կըսուին Պաղեստինի ծովեկերք-
ները բաւող նաւակները :

ւօտուէն մտաք յԱլմալու ջրաւէտ քաղաքն՝ լի մրգաբեր ծառօք և բուրաստանօք . բայց բնակիչքն այլազգիք և ապերասանք : Այլ օրհնեալ արեւելեան վաճառականքն իջուցին զմեզ ի խանն հիւրամեծարութեամբ , և ողորմութիւն եւս ետուին մեզ : Եւ անդայր ոմն արեւելցի ի գիւղէն Նորաշինկու , մահտեսի Սկրտիչ անուն , տեսեալ զխղճութիւնս մեր՝ ետ՝ յիսուն զուրուշի ձի մի և չորս ոսկի ողորմութիւն և թռչակ ճանապարհի . ողորմեսցի նմա Տէր : Եւ անտի ելեալ օթեցաք առ ջրաղաց մի . և անտի անցեալ զՍտանօղ Եայլան և զԱնտիա դաշտն՝ և օթեցաք ի մէջ արտօրէից ի ներքոյ բարձր ընկուղեաց : Եւ անտի ելեալ անցաք զբազում անտառօք , եկաք ի տեղի մի խոտաւէտ , անդ օթեցաք ի տօնի սրբոյ Հոգւոյն Աստուծոյ գալստեան գիշերին . և ի կիրակէի ընդ առաւօտն ելեալ անտի եկաք ի Պուրտուր մեծ զասապայն . և անդ եղեալ արեւելեան օրհնեալ վաճառականքն , որոց գլխաւորն նոցա էր Նորաշինկցի քաղցրաբարոյ պարոն Սանուկն , որք սիրով զմեզ ընկալան . և ի Սպարթայոյ եւս եկին վասն մեր տէր Աստուածատուրն , պարոն Սկրտիչն , և այլք ընդ նոսա , և պատուեցին և ողորմութիւն եւս ետուին մեզ . տէր Աստուած տացէ նոցա զվարձս բարեաց :

« Եւ յերեքշաբթի անտի ելեալ , երեկօթս արարեալ եկաք ի Բունդար — պաշի կոչեցեալ աղբիւրն յորդահոս . և յայնմ գիշերի ըմբռնեաց զիս դողն և ջերմն , և այնպէս կիսակենդան ելաք անտի , և այլ ոչ կարացի զիջեալսն գրել , զի ի տուէ և ի գիշերի տաքնապ ցաւոյն նեղէր և տառապեցուցանէր յոյժ : Եւ այնպէս դառն ցաւօք եկեալ հասաք յԱստու

ծոյ օրհնեալ մայրաքաղաքն Քօթահիա , և անդ անկայ ի մահիճս ի սբ Աստուածածնի եկեղեցւոյ խցնակն , և այլ ոչ կարացի ընդ ուխտաւորացն գնալ . և քսան և մէկ օր անդ ի մահիճս մնացի յափն մահու հասեալ : Բայց զայն քաղաքի օրհնեալ քահանայից և զԺողովրդոյ , զարանց և զկանանց , զճերոց և զողայոց զսէրն և զմեծարանս ոչ կարեմ ընդ գրով արկանել , զի ընկալան զմեզ իբրեւ զհայր , եւ պատուեցին սրպէս զհրեշտակ Աստուծոյ , թէպէտ եմ մեղաւոր . եւ գլխաւոր նոցա էր բարեպաշտ մահտեսի Իւսուֆ Ֆինճանճին . լիցին օրհնեալ և վարձատրեալ յԱստուծոյ ամենեքեան , ամէն :

« Եւ ի Բիւզանդիա մեծ Պատրիարք Յովհաննէս աստուածաբան վարդապետն լուեալ զխղճութեամբ գալն մեր անդ , իսկոյն առաքեաց ընդ առաջ զչորեսին զգլխաւոր վարդապետն՝ զՅարութիւն , զՅակօբ , զՍահակ և զսրալատցի Յակօբ աստուածաբան պետոն հանդերձ այլովք : Եւ մեք Աստուծով սակաւ ոգի առեալ , նոքօք հանդերձ ելաք յօրհնեալ քաղաքէն յայնմանէ , բազում շնորհակալութեամբ և անչափ օրհնելով զնոսա : Եւ զի երկու քահանայք եւ օրհնեալ մահտեսի Իւսուֆն և ժք նշանաւոր արք մինչեւ ի Պուրսա եկին ընդ մեզ . բայց յեւանէն մեր անտի ցաւն խստացաւ ի վերայ իմ , այլ ողորմութեամբն Աստուծոյ անցեալ մեր զանհուն լեառն Տամալիճ կոչեցեալն՝ անձրեւով , և ի ճառահ գիւղն Հայոց օթեցաք : Եւ անտի ելեալ ի մօտեն մեր Պուրսայու , եկին ընդ առաջ մեր վաղեմի սիրելին իմ՝ քաղաքի առաջնորդ Ներսէս աստուածաբան վարդապետն քահանայիւք և իշխանօք , հինգ ժամու ճանա

պարհաւ, և յայնմ գիշերի օթեցաք
ի ներքոյ արքակաղին ծառոց, և ընդ
առաւօտն եկեալ մտաք ի Պուրսայու
սուրբ Լստուածածնի եկեղեցին բազ-
մաւ մեծարանօք: Եւ յետ երկց ա-
ւուրց ելեալ տեղւոյ իշխանօք եկաք
ի Չէքիրկէ կոչեցեալ ջերմուկսն.
անդ մնալով զգիշերն, և անտի ել-
եալ եկաք ի Սուտանիա. մտեալ ի
նաւակ մի՝ Լստուծով խաղաղութիւն
հասաք ի Կոստանդնուպօլիս, յէնկի
Ղափու կոչեցեալ նաւահանգիստն ի
յուլիսի քսաններեք, ի վեց ժամու ա-
ւուրն:

Եւ յեւանեւն մեր ի նաւէն՝ նախ
տեսաք զսիրելին մեր զկեսարացի քէ-
րէստէճի մահտեսի Գաբրիէլն: Եւ
ապա եկն ցանկալին հիքոյս՝ Պատրի-
արք մեծ վարդապետն, եւ ի տեսա-
նելն զմիմեանս խնդացաք յոյժ և գո-
հացաք զԼստուծոյ. և յետ ողջա-
գութեան զմիմեանս՝ եկաք ի սուրբ
Լստուածածնի բազմամարդ եկեղե-
ցին, և տեսաք զբարեկամս մեր ըզ-
քահանայս զիշխանս և զամենայն ժո-
ղովուրդսն, և կրկին գոհացաք զԼս-
տուծոյ. և ի նորաչէն սուրբ եկեղե-
ցիսն ուխտ արարաք, զոր տէր Լստ-
ուած հաստատուն պահեսցէ, զի են
մեծապայծառք, հիանալիք, և զար-
մանալիք:

Եւ ապա անցեալ զծովն եկաք
յալսկուտար ի վանքն մեր. և նրա
տեալ տառ՝ սպասեմք ողորմութեանն
Լստուծոյ, զի յաջողեսցէ զգործս մեր
ի բարին: Եւ անդ Լստուծով շինեւ
տուաք զմեծ օթայն հանդերձ ներքին
օթային՝ յոյժ գեղեցիկ և ծովահայեաց:
Եւ ի նոյեմբերի մուտն եկաք ի Պա-
լատու սուրբ Հրեշտակապետաց ե-
կեղեցին, զսուրբ տօն նոցա անդ
կատարելով, և սիրով զմեզ ընկալան:
Եւ ի նոյն ամսոյ քսան և մէկ եկաք ի նր

Լստուածածնի եկեղեցին. եւ յեւն
նոյեմբերի գնացաք ի սուրբ Գէորգ-
գայ եկեղեցին՝ զտօն սուրբ Օննդե-
եանն և զՅայտնութեան տեառն մե-
րոյ Լստուծոյ անդ կատարեցաք: Եւ
խորհրդեամբ բարեկամաց սկսաք նը-
ւիրակութիւն խնդրել ի նոցանէ.
բայց չեղեւ, զի սակաւք ոմանք զու-
ղորմութի ինչ ետուն. բայց հետե-
ւալքն ի մէջ... աղթարմայք զմեզ
մատնեցին Սքանսայու Ելչի պէկին
ասելով զուր, թէ Երուսաղեմայ
Հայոց Պատրիարքն զձեր պատարագն
հայհոյեաց ի մէջ քարոզին: Իսկ նա
անարգանօք զնոսա յետս դարձուց-
եալ էր՝ ասելով, թէ ոչ հաւատամ
թէ այրն այն զայնպիսի իրախօսի:⁽¹⁾
Եւ յուսովարի իդ մեծարեաց Ելչի
պէկն զՊատրիարքն, զմեզ, և զմահ-
տեսի իշխանսն մեր ի պատիւ. և գը-
նացեալ անդ յոյժ պատուեաց զմեզ,
և երկօցունցս օմիտ եւս պարգեւե-
աց. շէն մնայ: Եւ անտի ի սուրբ
Լստուածածնի եկեղեցին եկաք. եւ
ի վերաբարի թ եկաք ի սուրբ Գէորգ-
գայ եկեղեցին. և Լստուծով ի մէջ
պաղային լու ամարան նստելոյ տեղ մի
տուաք շինել, շէրէսպէից գինն և ըզ-
շինողչէքն մեք տուաք և զկաշառսն:

Իսկ ի մեծ բարեկենդանին յօրն
հինգշաբթի ի սրբոց Խկեանց տօնին
իդ ժամու ցերեկին յանկարծակի սար-
սուռ իմն դողոյ եկն ի վերայ իմ, և
անհնարին ցաւ ըմբռնեաց զլու, եւ
տառապեցոյց մինչեւ ի մահ. մինչ զի
և բժշկացն յոյսն հատեալ ի բաց ե-

(1) Գաղղիացոց գեղականին այն է վերնով
մարքիլը, Գրիգոր Պատրիարքին վրայօք որքան մեծ
համարում ունենալը, կը վերցնէ Միքայէլ վարդապետ
Չամեան իւր պատմութեան Գ. հատորի 811 է-
րեսը. և թէ ինչ մեծ ընդունելութիւն ցրուց ա-
նոր մայրաքաղաքը հասած ժամանակ իւր աղգէն եր-
կու կրօնաւոր խրիկելով և անոր ողջամբ դալուստը շը-
նորհաւորելով, զոր և Աղաւնի քաղաք կը կանգնէ:

զեն յինէն . այլ տէրն ամենայնի ողորմեցաւ և առողջացոյց : Եւ յառաջ նու՛մ կիրակէի մեծ պահոց գնացի ի սուրբ եկեղեցին զճաշու գիրքն դողգոջալով ընթերցոյ , և յետ սրբոյ պատարագին եկի ի յարկն թէ հանգըստիցիմ , ի նոյն ժամն լուայ զաղմուկն , որ լեալ էր ի մէջ Պատրիարք վարդապետին և սուրբ Լճմիածնի նըւիրակ անթափցի Բուծուր Պետրոս վարդապետին . վասն ոչինչ իրի : Ոչ կարացի համբերել , այլ ի նոյն կիրակէի ելեալ եկի ի սուրբ Լստուածածնի եկեղեցին . և թէպէտ առ երեսս եղեւ խաղաղութիւն ի մէջ նոցա , բայց քնասն եղեւ միջնորդիս՝ որ դըրամ խորջեցի՝ յի՛մ խելաց գին : Եւ մնացաք անդ զսուրբ Պատեքն անգաւնոր կատարելով . որ և յերկրորդում շաբաթու սուրբ Օտովին ի հինգշաբթի օրն գնացաք յԱւսիւտար ի վանքն մեր , և զսուրբ Համբարձումն անդ տօնեցաք . և զինի հինգ աւուրց եկաք ի Ղալաթիոյ սուրբ Լուստուոր չի եկեղեցին , և զսուրբ տօն Հոգւոյն Լստուծոյ գալստեան անդ տօնեցաք . մեղուորս ժամարար (եղէ) : Եւ վասն շինութեան սրբոյ եկեղեցւոյն մնացեալ էր պարտք շահով քըսան հազար զուրուշ , և որ ինչ կէլի գայր եկեղեցւոյն՝ ի պարտուց շահն տային . վասն որոյ աղաչեցաք զօրհնեալ սարաֆ իշխանսն մեր եւ զայլ ժողովուրդսն , որք փոխ դրամ եւ տուն , սր շահն վերացաւ . Լստուծով եւ ի պարտուցն եւս կ'ազատուի : Տէրն ամենայնի սրտածառ լինողացն և օգնողացն վարձս բազում տացէ . ամէն :

Ի յաջորդն :

ԵԱՄԱՆԵԿԵԳՐԵԿԱՆՔ

Յուլիս 13 ին հասաւ ի սուրբ քաղաքս Պամասկոսի գաւառի ընդհանուր կուսակալ Ասեմափայլ Սիւրբ Սախլիս փաշայն : Հետեւեալ օրը Լմենապատիւ Սրբաղան Հայրը գնաց ի տեսութիւն Երրին Ասեմութեան , որ բարեհաճեցաւ նոյն օրը երեկոյեան գէմ փոխ — այցելութիւն ընելու Սրբաղան Պատրիարքին : Եւ նոյն օրը դարձեալ հեռագրալուր ընկալաւ Երրին վսեմութիւնը , որուն կ'իմացընէր ընդհանուր կուսակալութեւ պաշտօնէն դադարումը : Ասեմափայլ կուսակալը հինգ աւուր չափ հարկաւոր տեղւանքը պորտոնէն եւ ըստ իւրեանց ծիսի ուխտի յատկացեալ մզկիթները այցելութիւն ընելէն յետոյ՝ ամսոյն 20 ին մեկնեցաւ :

— Կիրակի օր (24 յուլիս) քսան տարեկան խուլ և խառնածին պատանի մի քաղաքիս բնակիչներէն , բուրձ մի ցորեան բեռցընել ուղելով մերկ իշու վերայ՝ ըստ սովորութեան տեղւոյս , և մինակ չկարենալով , ֆէլահ գեղացի մի անկէ անցած ժամանակ նըւանացի կը կանչէ զինքը որ իրեն օգնէ : Ֆէլահը զանց ընելով կ'անցնի կ'երթայ , խուլ պատանին դանակ մի ձեռքը ետեւէն կ'երթայ ու ծամելիքին ետեւի կողմէն շեշտակի հարուած մի կու տայ . դանակը կը մնայ մէջը ու ինքը աներեւոյթ կ'ըլլայ : Խեղճ ֆէլահը հոգւոյն կսկիծէն դանակը կը քաշէ կը հանէ , ու կ'իյնի կը մարի , և կը վերցընեն կը տանին զինքը կառավարչին պալատը : Սպանողը թէպէտեւ աներեւութացած է , բայց յոյս կայ զինքը գտնելու :

— Կիպրոսէն կը գրեն թէ մայիս ամսոյ 20 էն սկսեալ շարունակ 21 օր անդադար անձրեւներ գալով , ահա

գին հեղեղներ յարուցեր և շատ վը նասներ պատճառեր է . ամբողջ չէն քեր փլուզեր , ջրաղացքներ աւերեր և գիւղորէից մէջ ալ շատ աւեր մուկներ ըրեր , շատ հունձքեր քը շեր տարեր է . և մնացեալները գիւղ ուած տեղերնին փտեր են , և անձրեւները դադրելով արեգական տաքութենէն սկսեր են նորէն ծլիլ :

— Դամասկոսէն կը գրեն թէ յուլիս ամսոյ 16 ին Յունաց պատրիարքարանը մէջի բոլոր կահ կարասիներով այրեր մոխիր դարձեր է . նաեւ եկեղեցւոյ զգեստներն ալ հոն պահուած ըլլալով՝ անոնք ալ այրեր են :

— Անցեալ շաբթու Լըրուսաղէմոյ այլազգի երեւելի գերդաստաններէ երեք երիտասարդ ի Յոպպէ ծովը մանելու դացած ըլլալով , լողալ չգիտնալուն՝ խոր տեղ մի կը սահին կ'իյնին , որոց երկուքը մեռած և մէկը ողջ դուրս կը հանեն :

— Ինչպէս ամսագրիս յունիս ամսոյ մէջ գրած էինք Վառդգիկէի վիճակին ազգայնոց խղճութեանը եւ Տնօրէն ժողովոյս անոնց համար ըրած մէկ տնօրէնութեանը վերայ , այսինքն քանի մի քահանաներ ձեռնադրել անխնամ թողուած եկեղեցեաց համար , Արժ . Օլաքարիա վարդապետը անմիջապէս Քէսապ գիւղէն տիրացու Ստեփան անուն մէկը խրկած ըլլալով , և երկու ամսէն ի վեր է քահանայութեան տնօրէնի ամենակարեւոր հրահանգաց մէջ կըթուելով , յուլիս 31 ին սուրբ Յարութե տաճարին մէջ քահանայութեան կարգն ընկալաւ ի Գեր . Իսահակ եպիսկոպոսէ :

— Աւրախ սրտով կը ծանուցանեմք յարգոյ ընթերցողաց , որ մինչև ցայսօր սուրբ քաղաքիս առողջութիւնը լաւ վիճակի մէջ է , և կը յուսամք որ

ամեն տեսակ հիւանդութիւններէ մանաւանդ քօլերայէ ազատ կը մնայ :

— Յուլիս ամսոյս մէջ երեք դուրոցաց , այն է Դառանգաւորաց , քաղաքի մանչ տղայոց եւ աղջկանց՝ քննութիւնները կատարեցան ի ներկայութեան Սիաբանութեանս եւ ուրիշ ուսումնական յարգելեաց . յուլիսի վերջին օրը մանչ տղայոց ըստ սովորութեան ուսումնական հանդէսն ալ կատարեցաւ ի ներկայութեան Սիաբանութեանս և իրենց ծնողաց , ուր քանի մի ճառեր կարդացուեցան , և Սանդուխտ ըսուած ողբերգութենէն մաս մի ներկայացուցին խիստ մեծ յաջողութիւն : Հանդէսէն ետքը նշանաւոր է Ամենապատիւ Սրբազան Հօր ըրած ատենաբանութիւնը , որ ճառերուն նիւթը առիթ առնելով խիստ գեղեցիկ խօսեցաւ հանգիսականաց մէջէն ոմանց ուրախանալը և ոմանց ալ տխրիլը՝ տղայոց ճառերուն և անոնց ուսման մէջ ունեցած ընթացքին վերայ . օրինակ բերաւ Օրաբարբելի ձեռօք տաճարին շինութեանը ժամանակ երիտասարդաց ուրախանալը , իսկ ծերոց անոր առջի փառաւորութիւնը յիշելով տխրիլն ու արտասուելը : Ասկէ մակաբերեց թէ անոնք որ կ'ուրախանան , չեն գիտեր թէ մեր դպրոցները , ինչպէս նաեւ ազգային բոլոր դպրոցները սրբան ետ մնացած են այն կատարելութենէն , որուն կը փափաքիմք առանց անոր հասնելու . և թէ մեր ազգային դպրութիւնը ինչ աստիճանի մէջ կը գտնուէր ոսկի դարուն ժամանակ : Վերջացուց խօսքը յորդորելով զՍիաբանութիւնը և զԺողովուրդը որ այն կատարելութեան հասնելու համար միշտ շարժիմք , քայլեմք և յառաջ ընթանամք :